

## A REGISZTRÁLT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT AZ ÚJ PTK. KONCEPCIÓJÁBAN

1998 óta folyik az új Polgári törvénykönyv kodifikációja.<sup>1</sup> A tervezett koncepció (a továbbiakban koncepció) újabb és újabb változatait az Igazságügyi Minisztérium nyilvánosságra hozza. Az új jogszabály sok tervezett módosítása közül az egyik az élettársi viszony újraszabályozása lesz.

### AZ ÉLETTÁRSI VISZONY SZABÁLYOZÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI

A házasság intézménye mellett a második világháború után egyre nagyobb igény mutatkozott a házasságkötés nélkül közös háztartásban együtt élő személyek vagyoni és személyi viszonyai szabályozására. Az 1959-ben megalkotott Polgári törvénykönyv még nem tartalmazott rendelkezést az élettársi viszonyról, de a társadalmi viszonyok átalakulása, a családi kötelékek megváltozása és bizonyos tekintetben fellazulása oda vezetett, hogy a közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személyek (először egymással szembeni) jogainak a megóvása elengedhetetlenné vált. A Legfelsőbb Bíróság 369. kollégiumi állásfoglalásával módosított 94. számú kollégiumi állásfoglalása gyakorlatilag előkészítette az 1977-es Ptk.-novella<sup>2</sup> idevonatkozó szövegét. Az élettársi viszonyt a Legfelsőbb Bíróság korabeli jogformáló munkája nem a családjog körébe helyezte, hanem a polgári jogi társaság egy atípusos eseteként határozta meg: olyan különleges társaságként, melyben az együtt élő, különmemű személyek ráutaló magatartással szerződnek ez életközösségre. Az élettársi viszony – házasságkötés nélkül, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő nő és férfi jogviszonya – elsődleges következménye az együttélés alatt szerzett vagyonon a szerzés arányának megfelelő közös tulajdon keletkezése. A magyar jog rendszerében az élettársi viszony úgynevezett faktuális jogviszony: az érzelmi és gazdasági közösség megkezdésének tényével létrejön, és annak megszakadásával megszűnik, mindenféle külön hatósági aktus nélkül.

Az először tisztán polgári jogi intézményként meghonosodott élettársi közösség azonban – alkalmazkodva a változó világhoz – joghatásait tekintve közelíteni kezdett a családjoghoz. Folyamatosan bővült azoknak a törvényhelyeknek a köre, melyek arról rendelke-

tek, hogy az élettárs ilyen minőségében valamilyen jog vagy kötelezettség címzettje. Jelenleg több mint háromszáz jogszabály (ide nem értve az önkormányzati rendeleteket) szabályoz élettársakat érintő különböző jogviszonyokat. A vonatkozó szabályok túlnyomó része garanciális és összeférhetlenségi szabály: valamely döntésből vagy tisztség viseléséből zárja ki a partnert. A szabályok túlnyomó részében az élettárs közeli hozzátartozóként szerepel, máshol hozzátartozóként; ebből is nyilvánvaló, hogy az élettársi viszony régen túlmutat az egyszerű polgári jogi viszony keretein. Csak néhány példa: özvegyi nyugdíjat a házastárs, az elvált házastárs és az élettárs kaphat<sup>3</sup> (az egyéb törvényes feltételek fennállása esetén). A bíró a vele közös háztartásban élő házastársára, élettársára és gyermekére vonatkozóan is külön-külön vagyonyilatkozatot köteles tenni.<sup>4</sup> Emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásra a házastárs, illetve a különmemű élettárs ivarsejtjeivel van lehetőség.<sup>5</sup>

Az élettársi viszonyban együtt élő személyek nincsenek elzárva attól, hogy az egymás közötti vagyoni jogi és egyes személyi viszonyait magánjogi megállapodással akár a Polgári törvénykönyv szabályaitól eltérő módon rendezzék. Ez a megoldás megkönnyíti a későbbiekben az esetleges bizonyítási problémákat, és a házassághoz hasonló elsődleges vagyoni jogi hatásokat adhat az együttélésnek (kiköthetik ugyanis a felek azt is, hogy az együttélés alatt fele-fele arányban szereznek közös tulajdont). A magyar jog szerint az élettárs nem törvényes örökös, viszont az együtt élő személyek végrendelkezhetnek egymás javára; ha valamelyik félnek gyermeke van, és annak másik szülője nem él, az élettárs párját halála esetére akár gyámmá is nevezheti. Azonban a magánjogi megállapodásokkal és egyéb jognyilatkozatokkal sem hozhatják egymást olyan jogi helyzetbe az élettársak, mint ha házasságban élnének: a családjog rendelkezéseit nem írhatják felül, és azokban az esetekben, amikor a törvény kifejezetten házaspároknak ad valamely jogot vagy kedvezményt, ezek a kedvezmények a házasságkötés nélkül együtt élő párokat nem fogják megilletni.

A rendes hatáskörű bíróságok mellett az Alkotmánybíróságnak is szerepe volt az élettársi viszony jogintézményének alakításában. Az Alkotmánybíróság egyik döntése megállapította: „ellentétes az Alkot-

mánnal, hogy azok a jogszabályi rendelkezések, amelyek az érzelmi, szexuális és gazdasági közösségben házasságon kívül együtt élő, és kapcsolatukat nyilvánosan vállaló személyekre nézve jogokat és köteleességeket állapítanak meg, csakis a Polgári Törvénykönyv fogalom meghatározása szerinti élettársi viszonyhoz fűznek jogkövetkezményeket.”<sup>6</sup> Az Alkotmánybíróság határozatában nem pusztán az élettársi viszony polgári jogi hatásait tette vizsgálat tárgyává, hanem áttekintette azokat az egyéb jogágak által szabályozott életviszonyokat is, melyekben jelentősége lehet annak, hogy valamely jog vagy kötelezettség címzettje más személlyel élettársi viszonyban él-e:

„Az Alkotmánybíróság megvizsgálta a hatályos jogszabályokat, amelyek az élettársra nézve jogot vagy kötelezettséget állapítanak meg, s úgy találta, hogy ezekben az életviszonyokban általában nincs jelentősége annak, hogy az élettársi viszony különböző nemű személyek között áll-e fenn. Amikor ugyanis a jog az élettársi viszonyról a hozzátartozókkal egy sorban rendelkezik, a szabályozás indoka általában a formális családjogi kapcsolat alapján megdönthetetlenül vélelmezett, vagy ilyen formális kapcsolat híján – mint a jegyesek és élettársak esetén – a ténylegesen fennálló érzelmi és/vagy gazdasági kapcsolat. A hozzátartozók és élettársak nemének akkor lehet jelentősége, ha közös gyermekre vagy – ritkábban – egy másik személlyel kötött házasságra tekintettel történik a szabályozás. Ha ezek a kivételes esetek nem állnak fenn, az élettársat és a hozzátartozókat tágabb körét felölelő szabályozásban önkényes, s ezért az emberi méltóság sérelme miatt az Alkotmány 70/A. §-ába ütköző megkülönböztetés az, ha a közös háztartásban érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személyek közül az azonos neműekre a jogszabály nem vonatkozik.”<sup>7</sup>

Az Országgyűlés az AB-határozat után, annak felhívására alkotta meg a Polgári törvénykönyv élettársakra vonatkozó szabályainak a módosítását,<sup>8</sup> megnyitva az élettársi viszony létesítésének lehetőségét az azonos neműek előtt is a hatálybalépés napjától, 1996. június 19. óta. A Polgári törvénykönyvet, illetve az 1977-es módosítást hatályba léptető jogszabályok<sup>9</sup> egyértelműen rendezték, hogy a hatálybalépést megelőzően keletkezett jogviszonyokra is az új szabályokat kell alkalmazni; az ilyen jellegű, körültekintő hatályba léptetés jelen módosítás kapcsán elmaradt.

Az élettársak teljes jogegyenlőségére 2004-ig várni kellett: a hatályba léptető rendelkezés fogyatékosága okán egy 2003-as egyedi ügy kapcsán a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság arra hivatkozva tagadta meg egy meleg férfi által a párja halála után igényelt özvegyi nyugellátást, hogy a jogszabályváltozás hatálybalépésének időpontjából következően az özvegyi nyugdíj

feltételül szabott tíz év folyamatos együttélés csak 2006-ban következhet be, így csak az ezt követően igényelt nyugellátások vonatkoznak az azonos nemű élettársakra. A nyilvánvalóan alkotmányellenes jogértelmezés korrekciójához a társadalombiztosítási jogszabályok megváltoztatására<sup>10</sup> és – a visszamenőleges igényérvényesítés tekintetében – egyedi bírói döntésre<sup>11</sup> volt szükség, így az azonos neműeknek ugyanolyan feltételekkel jár a nyugdíj, mint a külön-nemű élettársaknak.

2005-ben évben tehát a jogi helyzet így fest: létezik a magyar jogban a jórészt bírói jogértelmezés iránymutatásával kialakult, faktuális élettársi viszony, mely alapvetően a polgári jog rendszerébe illeszthető, de vagyonjogi hatásain túl olyan jogok és kötelezettségek rendszerét hordozza, mely közelíti az együtt élők helyzetét a családjogi viszonyhoz. Az élettársi viszonyhoz a jelenben nem kapcsolódnak öröklési jogi hatások, az együttélés megszűnését követően tartásra vagy lakáshasználatra az élettárs nem jogosult, a lakásbérleti jogot nem folytathatja. Kettős örökbefogadásra csak házastársak jogosultak, még külön-nemű élettársak sem.

## A KONCEPCIÓ ÚJÍTÁSAI

A kötelmi jogi kereteket kinövő élettársi viszonytal kapcsolatban a koncepció legszembetűnőbb újítása az, hogy azt a családjogi rendszerében helyezné el. Az élettársi viszony pusztán magánjogi, vagy még inkább társasági jogi megközelítése sem a jogviszony tényleges jelentőségének, sem társadalmi megítélésének nem felel már meg.

A Polgári törvénykönyv koncepciójának a Magyar Közlönyben megjelent változata még a regisztrált élettársi kapcsolat bevezetését célozta,<sup>12</sup> habár igen nagy vonalakban; a 2004. június 21-i dátummal az Igazságügyi Minisztérium által a világhálón közzétett legutóbbi koncepció<sup>13</sup> azonban már nem számol ezzel a lehetőséggel, noha Európa több országában meghonosodott jogintézményről van szó.<sup>14</sup> A két hozzáférhető tervezet közötti nyilvánvaló ellentmondás még feloldásra vár, már csak azért is, mert a tárcaközi egyeztetés kapcsán létezik egy munkaanyag, amely egyfajta abortált formában mégis bevezetné a regisztráció lehetőségét az együtt élő párok részére.

Az Igazságügyi Minisztérium által 2005 januárjában készített normaszöveg-tervezet szerint – összhangban a jelenlegi szabályozással – az élettársi viszony az összeköltözés (az érzelmi és gazdasági közösség) megkezdésével jönne létre, és annak megszakadásával szűnne meg. Az élettársak azonban – valószínűleg a jogbiztonság, bizonyíthatóság érdekében –

közösen kérhetnék élettársi kapcsolatuk tényének bejegyzését a helyi önkormányzat jegyzőjénél. Az élettársi viszony fennállásának további feltételeként a normaszövegbe kerülne az az eddigiekben is követett gyakorlat, mely szerint a házassági életközösség fennállása vagy egy másik élettársi közösség fennállása kizárja az újabb élettársi közösség létesítését.

A jegyző által vezetett nyilvántartás az ellenkező bizonyításáig közhitelesen tanúsítaná az élettársi viszony fennállását, időtartamát, illetve megszűnését. A rendelkezésre álló anyag szerint az élettársi viszonyt nem a nyilvántartásba vétel keletkeztetné, annak pusztán deklaratív funkciói lennének. Ez valamivel hangsúlyosabb a jelenlegi modellnél, de gyengébb annál, mintha a házasság és az élettársi viszony közötti valós jogintézményt alkotnának.

A családjog körében elhelyezett intézménnyel kapcsolatosan a törvény előírja a társak kölcsönös támogatási és együttműködési kötelezettségét. A közösség vagyoni hatása eltérne az eddigi megoldástól: a felek önálló vagyonszerzők lennének, és a megszűnés után csak a vagyonszaporulat megosztását követelhetnék egymástól. A vagyonszaporulat megosztásának aránya a szerzésben való közreműködés arányát tükrözné. A tervezet szerint az élettársak egymás közötti vagyoni viszonyait az élettársi együttélés idejére közokiratban foglalt szerződéssel rendezhetnék, ebben akár a házassággal megegyező vagyoni jogi rendelkezéseket is tehetnének. (Ettől egyébként a felek a jelenben sincsenek elzárva, sőt a hatályos jog szerint jognyilatkozataikat egyszerű okiratba is foglalhatják.)

A jogalkotó elképzelése szerint az élettársi életközösség megszűnése esetén volt élettársától tartást követelhetne az, aki magát önhibáján kívül nem képes eltartani, feltéve, hogy az élettársi kapcsolat legalább tíz évig fennállt, vagy legalább öt évig fennállt és a kapcsolatból gyermek született. A bíróság azonban indokolt esetben rövidebb tartamú viszony esetén is megállapíthatná a tartási kötelezettséget. A tervezet taglalja az érdemtelenység kérdéseit, valamint azt, hogy saját maga, valamint kiskorú gyermeke eltartása rovására senki nem köteles volt élettársát eltartani. Első ránézésre nem különösebben érdekes változtatásról lenne szó: még házastársak esetén is rendkívül ritka a tartási kötelezettség tényleges érvényesülése, és ha a bíróság egy bontóperben meg is ítélt tartásdíjat a volt házastárs javára, összege esetenként elenyésző. Amiért mégis jelentős lehetne egy ilyen irányú újítás, az annak a szimbolikus elismerése, hogy jogi értelemben is egy szorosabb családi közösségről van szó, aminek kihatása lehetne – persze megfelelő módosítások után – például az idegenrendészeti szabályokra is. A hatályos idegen-

rendészeti jogszabályok szerint az élettárs nem családtag,<sup>15</sup> nem minősül tartásra kötelezhető hozzátartozónak sem, így külföldi állampolgárságú párja tartózkodási vagy letelepedési engedély iránti kérelmének elbírálásakor nem adhat olyan tartalmú nyilatkozatot, amelynek értelmében vállalja eltartását.<sup>16</sup> Ez a fajta megoldás az azonos nemű személyek együttélése esetén – közvetett módon – súlyos diszkriminációt eredményez: együttélésüket nem tekintik családnak, házasságot egymással nem köthetnek, így összehasonlítható helyzetben lévő más személyekhez képest a kérelmek elbírálása során lényegesen hátrányosabb helyzetbe kerülnek.

A másik lényeges újítás az élettársak lakás-használati jogának rendezése lenne. A tervezet szerint megállapodás hiányában az életközösség megszűnése esetén bármelyik élettárs kérheti a bíróságtól az élettársak által közösen használt lakás további használatának rendezését. Az utolsó közös lakás használatának rendezéséről a bíróság a házastársak közös jogcíme alapján használt lakás rendezésére vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazásával döntene. Egyes esetekben a bíróság feljogosíthatná az élettársat a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján közösen használt lakás további használatára is. Ennek feltételei lényegében megegyeznek a tartásdíj megítélhetőségének elvi feltételeivel. (Ez a megoldás a családjogban jelenleg is létezik, habár szinte kizárólag a közös kiskorú gyermek érdekében alkalmazza a bíróság.) Hiányossága ugyanakkor a tervezetnek, hogy az élettársat továbbra sem tekintené törvényes örökösnek.

A jelenlegi faktuális rendszer előnye, hogy mindenféle adminisztráció nélkül létrejön az élettársi viszony, és fűződnek hozzá a törvényben meghatározott joghatások. Komoly hátránya viszont, hogy vita esetén – akár az életközösség megszakadása után a felek közt, akár valamelyik partner halála után a törvényes örökösök és a túlélő özvegy közt – megoldhatatlan bizonyítási problémák merülhetnek fel. Nem ritka az, hogy több évtizedig együtt élő párok esetén valamelyikük halála és a szerződéssel nem rendezett jogi helyzet a túlélő özvegy teljes kisemmizéséhez vezet. Ugyanakkor a meglévő élettársi viszonyhoz köthető jogok és kötelezettségek rendszerének igénybevétele is bizonytalanra válik: az esetek jelentős részében a hatóságok bemondásra elfogadják az élettársi viszony fennállását, máskor különböző, felesleges formásokhoz kötik annak igazolását.

Az élettársi viszonyhoz kapcsolódó jogok hatályos rendszerének fogyatékosága főként azokat a személyeket érinti diszkriminatív módon, akik nincsenek abban a helyzetben, hogy házasságot köthessenek, hiszen ők a házasság fennállásához fűződő széles körű kedvezményeket nem vehetik igénybe.

A jogalkotó legújabb, hozzáférhetővé vált normaszöveg-tervezete előrelépést jelent az eddigi rendszerhez képest, de nem vezeti be a valós, igazi jogi garanciákkal körülbástyázott, az élettársi kapcsolat és a házasság intézménye közé illeszthető, bejegyzett életpartnerség intézményét. A kapcsolat bejelentéséhez csak deklaratív joghatásokat fűz, amelyekre lényegében eddig is volt jogi lehetőség: az együttélés tényét akár hatósági bizonyítvánnyal is lehetett igazolni, legfeljebb annyi a változás, hogy az ügyfélnek külön nem kell valószínűsítene, hogy a bizonyítvány kiadására szüksége van, a jogszabály erejénél fogva nem lehet mérlegelni abban a kérdésben, kiadja-e a hatóság a bizonyítványt.<sup>17</sup> A regisztráció lehetősége a tudatosan élő pároknak megkönnyíti a bizonyítás lehetőségét. (Ismerve a magyarországi közigazgatási és közszolgáltatási gyakorlatot, valószínű, hogy a regisztráció jelentősége a mindennapok szintjén fokozatosan nőni fog: számos életviszony során, közigazgatási, hatósági jogviszonyokban a jogalkalmazó el fogja várni a regisztráció tényét, ha az ügyfél a kapcsolatra alapítva kíván valamely kedvezményt igénybe venni vagy kötelezettség alól mentesülni. A regisztráció deklaratív hatása – megítélésem szerint – a mindennapok során valójában komoly tartalommal fog bírni.)

A javasoltnál lényegesen jobb megoldás lehetne egy olyan életpartnerségi intézmény bevezetése, amely a hatósági bejegyzéssel jönne létre és a nyilvántartásból való törléssel szűnne meg. Az ilyen kapcsolatokat a jog egyértelműen családnak tekinthetné, joghatásait lépésről lépésre közelíthetné a házasság joghatásaihoz. Egy ilyen jogintézmény megalkotása, legalábbis ideiglenesen, választ adhatna a meleg, leszbikus, biszexuális és transznemű személyek polgári jogi mozgalmainak felvetéseire is, anélkül, hogy társadalmi vitát kellene nyitni az alkotmánynak a házasság védelméről rendelkező passzusairól. A tényleges bejegyzett életpartnerség bevezetése érdemi lépés lehetne a házasság intézményének az azonos neműek számára való megnyitása felé is.

## JEGYZETEK

1. Lásd 1050/1998. (IV. 24.) kormányhatározat a polgári jogi kodifikációról.
2. Az 1977. évi IV. törvényt hatályba léptető 1978. évi 2. törvény.
3. A társadalombiztosítási nyugellátásokról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 45. §-a.
4. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. törvény.
5. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 166–167. §-ai.

6. 14/1995 (III. 13.) AB határozat 82, 84.
7. Uo., 86.
8. 1996. évi XLII. törvény a Polgári törvénykönyv módosításáról.
9. A Polgári törvénykönyvet hatályba léptető két jogszabály – az 1960. évi 11. törvény (Ptk.) 75. § (1) bekezdése és a Ptk.-t módosító 1977. évi IV. törvényt hatályba léptető 1978. évi 2. törvény (Ptk. 2.) 9. §-a egyértelmű eligazítást nyújtanak arra nézve, hogy a jogszabály hatálybalépésekor már fennálló polgári jogi jogviszonyokra a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni.
10. 248/2003. (XII. 23.) kormányrendelet 13. §-a, hatályos 2004. január 1. napjától. Csak az ezt követően benyújtott igények esetén alkalmazható.
11. Lásd Fővárosi Munkaügyi Bíróság 30. M. 623/2004/6. számú ítélete. Az ítélet indokolása e vonatkozásban meglehetősen lakonikus, nem alkotmányossági szempontokra épül. Rendelkezésre bocsátotta a Háttér Társaság a Melegekért egyesület.
12. Közzétéve: Magyar Közlöny, 2002. 15/II.
13. Második könyv: családjog. Letölthető: <http://www.im.hu/fooldal/cikk/cikk.html>.
14. Lásd például Franciaországban: LOI no 99-944 du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité (99-944. számú, 1999. november 15-i törvény a Polgári szolidaritási paktumról, népszerű nevén: PACS).
15. A külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény (Idtv.) 2. § (1) bekezdés e) pontja szerint családtag: ha e törvény másként nem rendelkezik, a külföldi házastársa, eltartott leszármazottja, az örökbe fogadott gyermeke, nevelt gyermeke, a házastárs gyermeke, kiskorú esetén a szülő, továbbá a külföldi és a házastárs eltartott felmenője.
16. Az Idtv. 22. § (1) bekezdése értelmében a külföldi megélhetése akkor tekinthető biztosítottnak, ha önmaga és tartására jogosult, rászoruló családtagjai eltartásához megfelelő jövedelemmel vagy vagyonnal rendelkezik, illetőleg Magyarországon – a magyar jog alapján – eltartására kötelezhető hozzátartozója él. A külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény végrehajtásáról szóló 170/2001. (IX. 26.) kormányrendelet 30. § (1) bekezdés f) pontja szerint a külföldi magyarországi megélhetése különösen igazolható: a Magyarországon élő családtag által tett, közjegyzői okiratba foglalt, a kérelmező eltartását és ellátását biztosító nyilatkozattal, valamint a tartást vállaló személy tartási képességét igazoló okirattal. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal gyakorlata szerint az élettárs ilyen tartalmú nyilatkozatot annak dacára sem adhat, hogy a végrehajtási rendeletben a különösen szó beiktatása miatt a szabad bizonyítási rendszer okán elvileg más bizonyíték is elfogadható lenne a megélhetés bizonyítására.
17. Lásd Áe. 50–51. § a hatósági bizonyítványról.